

STRAH OD ZLIH DUHOVA KOD POVIJESNIH ČITALACA POSLANICE EFEŽANIMA

CLINTON E. ARNOLD: *Ephesians: Power and Magic. The Concept of power in Ephesians in the light of its historical setting*, Cambridge University Press, Cambridge 1989, 244 str.

Otkako je njemački egzeget Heinrich Schlier god. 1930. i ponovno 1949. objavio studije o poimanju Crkve prema poslanici Efežanima, zaredala su istraživanja o ključnim pojmovima ove deuteropavlovske poslanice, kao npr.: jedinstvo Crkve (S. Hanson - 1949), "ta panta - sve" (Fr. Mussner - 1955), "kefale - glava" (P. Pokorny - 1965), "pleroma - punina" (J. Ernst - 1970), brak kršćana (J. P. Sampley - 1971), crkvene službe (H. Merklein - 1973), misterij (Ch. Carabounis - 1977), misijsko djelovanje (R. P. Meyer - 1977), eshatologija (A. Lindemann - 1975. i H. E. Lona - 1984), izmirenje (W. Rader - 1978. i R. P. Martin - 1981), pneumatologija (J. Adai - 1985), duhovna izgradnja (J. Kitzberger - 1986).

Ova je Arnoldova knjiga disertacija, izrađena pod vodstvom H. Marshalla na teološkom fakultetu u Aberdeenu god. 1986. Obraduje Vrhovništva, Vlasti, Moći i Gospodstva, te pojam *exousia* ili zlih duhova u Ef koji su "upravljajući ovog mračnog svijeta" (1,21; 6,12) i to sa stajališta strahovanja ljudi u Efezu i okolici tijekom prvog stoljeća pred magijskim i zlobnim duhovnim silama koje odlučuju o ljudskoj sudbini. U uvodu (str. 1-4) pisac ističe da Ef donosi 26 puta izraze kojima se iskazuje moć uskrslog Krista nad zlim duhovima, te se kršteniци pozivaju na duhovni boj. Najavljuje plan da te izraze istraži u svjetlu magijskih papirusa i vjere u zle duhove u Maloj Aziji onog vremena. U poglavlju o "Religijskom ozračju Zapadne Male Azije u prvom stoljeću" (str. 5-40) zauzima stav da je Ef okružnica, namijenjena većem broju crkvenih zajednica u Maloj Aziji s Efezom kao političkim, kulturnim i religijskim središtem. Predlaže oprez pri brzom identificiranju ili nijekanju gnosticizirajućih izraza u Ef te pokazuje, na temelju objavljenih grčkih dokumenata, kako je Efez bio središte magijskih obreda, osobito pomoću tzv. *ephesia grammata*, a i Židovi - koji su stigli u Efez oko god. 250. pr. Kr. - prakticirali su magiju, osobito poslije pada Jeruzalema god. 70. p. Kr., kad je nacionalna katastrofa neke židovske teologe i vjernike odvela u sinkretizam. Efez je uz to bio i svetište Artemide, božice plodnosti, u čijem je kultu bilo i magijskih elemenata. Dj 19 svjedoče o suprostavljanju kršćanskim misionarima kao propovjednicima vjere u Boga jedinoga od strane štovatelja Artemide. Artemidini štovatelji vjerovali su da ih njihova božica štiti od kozmičkih sila, a magijski zaklinjaoci željeli su po narudžbi zastrašenih sugrađana svojim čarolijama tjerati zle duhove od ljudi. Autor poslanice Efežanima znao je da kršteniци iz takve kulturne pozadine nisu preko noći mogli ostaviti način razmišljanja svoje sredine pa je računao s njihovim strahom od zlih duhova.

Slijedi "prikaz 'sila' u poslanici Efežanima" (str. 41-69) s pregledom dosadašnjeg istraživanja i raščlanjivanjem tekstova Ef 1,10.21; 2,2; 3, 10,15; 4,8.27; 6,10-20. Govoreći o zlim silama u zraku, autor Ef računa s helenističkom i židovskom vjerom u zla duhovna bića. Za razliku od

židovske apokaliptičke literature, koja puno pažnje posvećuje imenima i hijerarhiji zlih duhova, ovaj nadahnuti pisac "ima pastoralnu nakanu protumačiti: a) kako stoji Krist u odnosu na 'sile' i b) kako stoji vjernik u odnosu na 'sile', imajući na umu život prije krštenja i život dostupan u Kristu. Poslanica Efežanima donosi cjelovit odgovor vjernicima koje muče pitanja i potreba pouke o 'silama'" (str. 69).

U poglavlju "Božja snaga za vjernike" (str. 70–102), Arnold analizira tekstove u kojima nadahnuti Pavlov učenik prikazuje moć Božju neopozivo očitovanu i ponuđenu u uskrsnom Kristu: 1,3-23; 3,14-19; 3,20-21. Ta moć spašava od spona smrti, sotone i zlih duhova, te daje sposobnost za ljubav kao što Krist ljubi. Time sveti pisac anticipira poziv na duhovnu borbu iz 6,10-20. Naglašavanje Božje moći, u Kristu očitovane, dolazi odatle što "se pisac obraća grupi vjernika o naravi kršćanskog života u svjetlu trajne prisutnosti i neprijateljstva zlih 'sila'" (str. 102).

U poglavlju o "konfliktu sa 'silama'" (str. 103–122) pisac pokazuje kako je odlomak 6,10-20 o pozivu na suprostavljanje zlim duhovima pomoću vjere i riječi Božje zanemarivan u odgonetanju *Sitz im Leben* kod povijesnih naslovnika Ef. U metafori o Božjem oružju, koje krštenicima stoji na raspolaganju za duhovnu borbu, prisutan je sadašnji vid, ali i buduća punina spasenja u Kristu. Krštenici se trebaju boriti protiv načina života iz razdoblja prije krsnog pridruženja Kristu i Crkvi, te neprestano oblačiti novoga čovjeka. Mnogi od povijesnih naslovnika mogli su biti sljedbenici Artemidina kulta, koji su strahovali pred zlim silama u zraku. Sveti im pisac pokazuje da su te sile u korijenu već slomljene, a vjerniku stoje na raspolaganju uspješna sredstva za daljnju duhovnu borbu.

U zaključnom poglavlju (str. 123–166), Arnold pokazuje kako su se poimanje zlih duhovnih sila i potreba naglašavanja Božje moći odrazili na teologiju cijele poslanice: Krist je u svom uskrsnom stanju prikazan kao Gospodin i Punina, zato superiorniji od zlih duhova; krštenici su življenjem *en Hristo* preneseni ispod vlasti gospodara ovoga svijeta pod spastovno vrhovništvo Krista; eshatologija Ef pretežno je "realizirana" da se pokaže sadašnja moć Krista nad sotonom, ali ni "buduća" nije sasvim potisnuta; Crkva je tijelo sasvim ovisno od Krista i obdareno služiteljima, koji mu omogućuju duhovni rast u Kristu i predvode u duhovnom boju. Razlog je takvoj teologiji što su "mnogi konvertiti u velikom broju pristupili u crkvene zajednice. Obračeni, koji su prije toga obavljali kult u čast Artemidi, prakticirali su magiju i utjecali se astrolozima, te sudjelovali u različitim misterijskim kultovima. U prijašnjim uvjerenjima i načinu života kod svih tih obraćenika bio je svuda proširen i vrlo duboko ukorijenjen strah od demonskih 'sila'. Poslanica Efežanima izravno se oslanja na taj strah, te nove i starije vjernike poučava kako da se suprostavljaju moćnom utjecaju tih demonskih 'sila'" (str. 122).

U zaključku (str. 167–172) pisac pokazuje kako je Ef nadahnuti spis koji naslovnicima u helenističkom kulturnom ozračju Male Azije pokazuje nov pristup Božjoj moći, detronizaciju duhovnih sila pred proslavljenim Kristom i način duhovne borbe protiv utjecaja zlih sila nakon krštenja.

U skladu s novijom bibličarskom metodologijom u Britaniji i Sjevernoj Americi, bilješke su na kraju knjige (str. 173-213), a ima ih 602 u sedam poglavlja. Izabrana bibliografija (str. 214-228) obuhvaća glavne naslove s

područja helenističke religije, gnostičkog židovstva te introdukcije i egezeze Ef.

Najvažnijim doprinosom ove studije smatram premošćivanje realizirane i futurističke eshatologije u Ef dubljim uvidanjem u strah povijesnih naslovnika pred zlim silama u zraku. Glavni Arnoldov zaključak ostaje i pored nedovoljne zajamčenosti u grčkim rukopisima izraza *en Epheso* u naslovu ove poslanice, te "uz pretpostavku da je Ef trebala doprijeti i do zajednice koje su već poznavale Kol" (R. Schnackenburg, *Der Brief an die Epheser*, EKK 1982, 26).

Mato Zovkić

KATOLICI I POLITIKA

Bartolomeo Sorge, *Cattolici e politica*, Armando, Roma, 1991.

O demokršćanstvu se kod nas nije moglo slobodno razmišljati i govoriti prije sudbonosnih događaja 1989/90. godine. Osvrnemo li se i na razdoblje dvadesetih i tridesetih godina, unatoč tadašnjem živom i snažnom laičkom pokretu, nećemo pronaći mnogo tragova čisto demokršćanskog političkog djelovanja. Stoga, korisno je upoznati se s dostignućima i iskustvima demokršćanstva u susjednim nam zapadnoeuropskim državama. Nadasve imamo u vidu Njemačku, Italiju i Francusku, gdje je upravo razborita i zdrava demokršćanska politika uspjela u kratkom roku podignuti te zemlje iz ratnog pepela u stanje mira, pravde i blagostanja. Ako znamo da je temelj djelovanja demokršćana socijalni nauk Crkve, a ovaj pak nije nešto izdvojeno, već dio općeg katoličkog nauka i morala, onda danas većina Hrvata ne bi smjela biti ravnodušna prema tom političkom usmjerenju. Načela solidarnosti, supsidijarnosti i općeg dobra pokazuju se i danas kao najprimjereniji odgovori na goleme teškoće i probleme koji muče suvremeni svijet, a isto tako i našu mladu demokraciju, ranjenu na samom početku barbarskim divljanjem po ovim nesretnim ali najdražim nam krajevima.

Bartolomeo Sorge rođen je 1929, stupa u Družbu Isusovu 1946, a zaređen je 1958. Od 1973. do 1985. uređuje ugledni časopis *La civiltà cattolica*. Od 1985. predvodi Centar za društvene studije pri isusovcima u Palermu. Autor je nekoliko knjiga iz područja sociologije i politologije, među kojima se ističu: *Izbori i teze kršćana za socijalizam*, (Torino, 1976), *Preradba katoličkog prostora u Italiji*, (Roma, 1979), *Izaći iz hrama. Autobiografski interju*, (Genova, 1989).

Knjiga *Katolici i politika* svojevrsna je sinteza njegovih dugotrajnih i plodonosnih istraživanja. U prvom redu tu se razmatra razvoj demokršćanstva u Italiji, počevši od legendarnog don Luigija Sturza pa sve do najnovijih zbivanja na svjetskoj političkoj sceni. Osnovna namjera pisca nije ta da se pruži nekakav povijesni pregled, već odgovoriti na pitanje kako danas dati dušu politici, kako dostići zrelu demokraciju. Epohalna